

FRANSUZCHA DEFISLI QO'SHMA SO'ZLAR TAHLILIGA DOIR

*Shukurova Ra'no Akmalovna,
SamDCHTI katta o'qituvchisi
Islamova Ozoda G'ulom qizi,
SamDCHTI talabasi*

Kalit so'zlar: qo'shma so'zlar, so'z yasash, defis, komponent, struktur modellar, ko'plik shakli, semantik xususiyat.

„So'z yasash usuli“ tushunchasi so'z yasalishi bo'limining asosiy tushunchalaridan biri, desak xato bo'lmaydi. Uning mohiyatini to'g'ri anglamasdan, avvalo, so'z yasashning qanday usuli yoki usullari borligini aniq belgilab bo'lmaydi. [1:6]. So'z yasash usuli bo'yicha juda ko'p izlanish olib borilgan. Biroq, fransuz tilshunosligida bu hodisaning mohiyati aynan defis bilan yoziladigan qo'shma so'zlar misolida kam e'tibor qaratilgan.

So'z yasash deganda, ma'lum bir lug'aviy birlikdan so'z yasovchi vosita yordamida yangi so'z hosil qilish tushuniladi. So'z yasashning „kompozitsiya usuli“ tillarda keng tarqalgan bo'lib, u so'z yasashning mahsuldor usuli sifatida ta'riflanadi. Kompozitsiya usuli bilan so'z yasash deganda, so'z qo'shish yo'li bilan so'z yasash tushuniladi. Ya'ni ikki mustaqil so'z ma'lum grammatik shaklda birikadi va birikuvchi so'zlar o'rtasida grammatik aloqa borligi sezilib turadi.

Tilda „qo'shma so'z“ deb ataladigan so'zlar ham ma'lum bir usullar orqali yasaladi. Lekin, tilda biror so'zning u yoki bu yo'l orqali, biror hodisa tufayli yuzaga kelishi asosida yangi so'z hosil qilish hodisasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-so'z yasash usuli bilan yangi so'z hosil qilishda so'z yasovchi maxsus vositadan foydalanish ;

- so'z yasash usuli bilan hosil qilingan so'z (yasama so'z) so'z yasovchi yordamida

ma'lum bir so'zdan hosil qilinadi va bu so'z (yasama so'zning shu qismi) so'z yasash asosi hisoblanadi;

- maxsus usul bilan, maxsus birliklar yordamida yasalgan so'zlarning ma'nosi uning qismlari ma'nosidan yuzaga keladi, uning ma'nosini qismlari ma'nosi bilan asoslash [1: 14].

Fransuz tilida defis bilan yoziladigan so'zlar, asosan, qo'shma so'zlar hisoblanadi. Ularning tuzilishida juda ko'p o'ziga xosliklar, ya'ni struktur xususiyatlar mavjud. Masalan, predlog bilan ravish bitta ot turkumidagi so'zni, yoki fe'l bilan fe'l ham ot so'z turkumini yasashi mumkin. Aynan shunday so'zlar yuzasidan ilmiy va amaliy izlanish olib borilganda, ularning o'ziga xos struktur qirralari ma'lum bo'ldi. Jumladan, ularni tashkil qilgan komponentlarning morfologik tavsifi va ular birgalikda paydo qilgan leksik hosilaning grammatik xususiyatlari xilma-xil ekanligi ko'zga tashlanadi [2: 21].

Fransuz tilida bunday qo'shma so'zlar juda ko'pchilikni tashkil etadi. Ularning aksariyat qismini ot so'z turkumiga xos so'zlar tashkil etadi. Bundan tashqari, sifat va ravish so'z turkumiga xos so'zlar ham ular orasidan keng o'rin olgan. Biroq, fe'l so'z turkumiga xos so'zlar juda sanoqlidir. Quyida ularning aynan *Le petit Robert* lug'atining „A“ va „B“ harflari asosida olib borilgan kuzatish natijalariga ko'ra shunday misollar keltirish mumkin [3]:

Ot:	Sifat:	Ravish:	Fe'l:
<i>Bain-marie</i>	<i>Bas-jointé</i>	<i>Bras-le-corps</i>	<i>Arc-debouter</i>
<i>Balai-brosse</i>	<i>Bucco-dentaire</i>	<i>Au-devant</i>	
<i>Banc-titre</i>	<i>Bucco-génital(e)</i>	<i>Brule-pourpoint</i>	
<i>Ballet-pantomime</i>	<i>Attrape-tout</i>	<i>Au-dehors</i>	

Bundan tashqari, fransuzcha qo'shma so'zlar orasida ikkala so'z turkumi sifatida qo'llaniladigan turlari ham mavjud. Masalan, bitta qo'shma so'z ham ot, ham sifat tariqasida ishlatilishi ham mumkin. Misol uchun:

anti-age (adj. et nom)

bien-pensant-e (adj. et nom)

afro-américain-e (adj et nom)

anglo-saxon,onne (adj et nom)

Bunday so'zlar ustida izlanish olib borilganda, albatta, ularga xos dastlabki muammo - ularning son, ya'ni birlik va ko'plik shakllarini yasash muammosi paydo bo'ladi. Haqiqatan ham, qo'shma so'zlarning ko'plik shaklida ko'plikni ifodalovchi qo'shimcha ushbu murakkab leksik birlikning

qaysi qismiga qo'shilishi ancha muammoli vaziyat sanaladi. Negaki, ularda ko'plik shaklning yasalishi uchun maxsus qoida yoki orfografik mezonning o'zi mavjud emas. Bu xususda ular xilma-xil orfografik qoidalarni o'z ichiga oladi [4:42].

Fransuz tilidagi qo'shma so'zlar uch xil tarzda ko'plik shaklini hosil qiladi. Bu holat ularni tashkil etuvchi komponentlar bilan birga amalga oshadi. Ya'ni, qo'shma so'zlarning ko'plik shakli ularning 1) birinchi komponentiga, 2) ikkinchi komponentiga va 3) ikkala komponentiga ham ko'plik qo'shimchasini qo'shish orqali yasaladi [5:67]. Bu uch xil shaklga quyidagicha misol keltirish mumkin:

1.	Birinchi komponentga qo'shimcha qo'shish:	
	Singulier	Pluriel
	<i>bébé-éprouvette</i>	<i>bébés-éprouvette</i>
	<i>année-lumière</i>	<i>années-lumière</i>
2.	Ikkinchi komponentga qo'shimcha qo'shish:	
	<i>baby-boom</i>	<i>baby-booms</i>
	<i>avant-trou</i>	<i>avant-trous</i>
3.	Ikkala komponentga qo'shimcha qo'shish:	
	<i>balai-brosse</i>	<i>balais-brosses</i>
	<i>avant-centre</i>	<i>avants-centres</i>

Bundan tashqari, faqat birlikda qo'llaniladigan otlar ham ko'pchilikni tashkil etadi. Masalan: *baby-foot* (n.m); *à-côté* (n.m);

boute-en-train (n.m); *blue-jean*(n.m);

aberden-angus (n.m); *burn-out* (n.m).

Fransuzcha qo'shma so'zlar struktur nuqtayi nazardan morfologik tahlil qilinganda ularning bir qancha struktur modellari mavjudligi aniqlandi. Ularni quyidagicha besh turga ajratib tasniflash maqsadga muvofiqdir:

Ot bilan boshlanadigan qo'shma so'zlar	Sifat bilan boshlanadigan qo'shma so'zlar	Fe'l bilan boshlanadigan qo'shma so'zlar	Ravish bilan boshlanadigan qo'shma so'zlar	Predlog bilan boshlanadigan qo'shma so'zlar
<i>Ot+ot;</i>	<i>Sifat+ot;</i>	<i>Fe`l+fe`l;</i>	<i>Ravish+ot;</i>	<i>Predlog+sifat;</i>
<i>Ot+predlog +ot;</i>	<i>Sifat+fe`l ;</i>	<i>Fe`l+ot;</i>	<i>Ravish+ravish;</i>	<i>Predlog+fe`l;</i>
<i>Ot+sifat ;</i>	<i>Sifat+ Sifatdosh;</i>	<i>Fel+ot;</i>	-	<i>Predlog+ot;</i>
<i>Ot+predlog+ Fel ;</i>	<i>Sifat+sifat;</i>	-	-	-
-	<i>Sifat+predlog +ot.</i>	-	-	-

Ko'rinib turibdiki, fransuzcha qo'shma so'zlarning 17 ta struktur turi mavjud bo'lib, ularning birinchi komponentini tashkil etuvchi so'zlar turiga ko'ra besh sinfga ajratib tahlil qilish mumkin, ya'ni sifat, ot, fe'l, ravish va predlog bilan boshlanadigan qo'shma so'zlar singari. Bunda sifat bilan boshlanadigan qo'shma so'zlarning besh xil, ot bilan boshlanadigan qo'shma so'zlarning to'rt xil, fe'l bilan boshlanadigan qo'shma so'zlarning uch xil, ravish bilan boshlanadigan qo'shma so'zlarning ikki xil hamda predlog bilan boshlanadigan qo'shma so'zlarning uch xil struktur modellari mavjuddir. Quyida bu struktur modellarga misollar keltirib o'tamiz:

<i>Sifat+ot</i>	<i>blanc-bec</i>	<i>Sifat+fe'l</i>	<i>blanc-manger</i>
<i>Ot+sifat</i>	<i>amour-propre</i>	<i>Ot+predlog+ot</i>	<i>boute-en-train</i>
<i>Predlog+ot</i>	<i>avant-bras</i>	<i>Ot+ot</i>	<i>bateau-mouche</i>
<i>Fe'l+fe'l</i>	<i>aller-retour</i>	<i>Sifat+sifatdosh</i>	<i>bien-aime</i>
<i>fe'l+ot</i>	<i>brise-vent</i>	<i>Fel+ot</i>	<i>attrape-mouche</i>
<i>Sifat+sifat</i>	<i>aigre-doux</i>	<i>Predlog+sifat</i>	<i>avant-veille</i>
<i>ravish+ravish</i>	<i>avant-hier</i>	<i>Sifat+predlog+ot</i>	<i>belle-de-jour</i>
<i>Ravish+ot</i>	<i>avant-scene</i>	<i>Ot+predlog+fel</i>	<i>bonnet-de-prêtre</i>
<i>Predlog+fe'l</i>	<i>après-diner</i>		

Fransuz tilida defis bilan yoziladigan so'zlar leksik-semantik jihatdan tahlil qilinganda, juda ko'plab qiziqarli jihatlar ko'zga tashlanadi. Bunday so'zlarning aksariyat qismi fransuz tilida bo'lishiga qaramasdan, ularning orasida dunyoning turli tillaridan kirib kelgan so'zlarni, faqat ma'lum bir soha doirasidagina qo'llanadigan so'zlarni ham uchratish mumkin bo'ladi.

Bunday so'zlar aynan mana shunday jihatdan leksik-semantik nuqtayi nazardan tahlil qilinganda, ularning juda ham ko'plab xususiyatlari ko'zga tashlanadi. Xususan, ularni kasb-hunar, sport, texnika, qurilish, asbob-uskunalar, ilm-fan, tashkilot va joy nomlari, kelib chiqish, hayvonot, parranda, qarindoshlik, o'simliklar, kosmetika va hujjat nomlari kabi sohalarga doir so'zlar shular jumlasidandir. Quyida ularga shunday misollar keltirish mumkin:

- 1) Kasb-hunar sohasiga doir so'zlar:
Aide-soignant, e (n)- tibbiy yordam ko'rsatuvchi;
Brigadier-chef(n)- rahbar;
- 2) Sport sohasiga doir so'zlar :
Avant-centre(n)- markaziy himoyachi;
Basket-balle(n.m)- basketbol;
- 3) Texnika sohasiga doir so'zlar :
Anti-sous-marin, e (adj et n)- Suvosti kemasiga qarshi qurol(jangda);
Bateau-mouche (n.m)- Syenada yo'lovchi tashuvchi paroxod;

4) Qurilish sohasiga doir so'zlar :

Arc-boutant (n.m)- tirgak,
tirkagich gumbaz
Arc-bouter (de bouter) (v.t)-
tirkagich qo'ymoq;

5) Asbob-uskuna so'zlari:

Brule-pourpoin (á)- o't
o'chirgich;
Bec-de-corbeau (n.m)- ombur;

6) Ilm-fanga doir so'zlar :

- a) Kimyo: *Atome-gramme (n.m)*- atomgramm
Auto-induction(n.f)- elektromagnit induksiya
- b) Tibbiyot: *Bec-de-perroquet-(n.m)*-
umurtqa ostreoxondrozi
Bec-de-lievre(n.m)- og'iz
bo'shlig'i kasalligi;
- c) Kino-teatr: *Avant-scène (n.f)*- sahnaning
parda orti qismi;
Ballet-pantomime (n.m)- so'zsiz va
qo'shiqsiz xoreografik spektakl;
- d) Kosmos-koinot: *Année-lumière (n.f)*-
yorug'lik yili;
- e) Geologiya :
Block-daigramme (n.m)- geologik
birliklarning 3 o'lchamda berilishi;
- f) Tarix: *Anglo-saxonne (adj et n)*- angol-
sakslar;
- g) Adabiyot: *Bout-rimé (n.m)*- sher qatorlari;
Belle -lettres (n.f)- adabiy, ritorik, poetik
san'atlar birligi;
- h) Anatomiya : *Auto-immunité(n.f)* -
immunitet;

Bucco-dentaire (adj) - og'izga va tishga aloqador;

7) Tashkilot, joy nomlariga doir soʻzlar :

Auto-école (n.f) - avtomobil boshqaruv markazi;

Boui-boui (n.m) - kichik kafelarning umumiy nomi;

8) Millatni ifodalovchi soʻzlar:

Afro-américain,e (adj et nom)- Afrika va AQSH fuqarosi;

Afro-cubain,e (adj et n)- ham Afrika ham Kubaga oid;

9) Hayvon va parranda nomlarini ifodalovchi soʻzlar:

Bec-croisé (n.m)- Uzuntumshuq qush nomi;

Bas-jointé,e- (adj)- Ot turi;

10) Qarindosh-urugʻni ifodalovchi soʻzlar :

Arrière-grand-tante (n.f)- bobo yoki buvining singlisi;

Beau-parent (n.m)- oʻgay ota-ona;

11) Tabiat hodisalarini ifodalovchi soʻzlar:

Arc-en-ciel (n.m)- kamalak;

12) Rasmiy hujjatlarni ifodalovchi soʻzlar :

Bulletin-reponse (n.m)- savollar varaqasi;

Blanc-seing (n.m)- Imzo qoʻyilgan hujjat;

13) Oʻsimliklarni ifodalovchi soʻzlar :

Bouton- d'argent (n.m)- oq gul;

Belle-de-nuit (n.f)- togʻolcha ;

14) Kosmetikaga doir soʻzlar :

Après-soleil (adj et n)- quyoshdan keyingi krem;

Après-rasage (adj et n)- Soqol olgach, surtiladigan krem.

Fransuz tilidagi defis bilan yoziladigan qoʻshma soʻzlarni bu kabi semantik nuqtayi nazardan tahlil qilish fransuz tili lugʻat tarkibidagi qoʻshma soʻzlar muammosiga doir ayrim masalalarning echimini topishga yordam beradi.

Shuningdek, fransuz tilidagi qoʻshma soʻzlarga xos yuqoridagi singari struktur modellarning har biri alohida maxsus ilmiy izlanishni talab etadi va bunday izlanish natijalari tildagi qoʻshma soʻzlar muammolariga asoslangan ayrim leksik, grammatik va struktur xususiyatlarni kashf etish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Ҳожиев А. Ўзбек тили сўз ясаши тизими. –Тошкент: Ўқитувчи, 2007. -168 б.
2. Corbin D. La formation des mots: structure et interprétation// Lexique 10.-Villeneuve d'Asq: Presses universitaires de Lille. - 1991 – P. 7-30.
3. Nouveau petit le Robert. – Paris, 1994. – 2467 p.
4. Corbin D. Hypothèses sur les frontières de la composition nominale.// Cahiers de grammaire 17. – 1992. – P. 25-55.
5. Foucault B de. Les structures linguistiques de la genese des jeux des mots. – Berne etc. Lang,1988.– 144 p. -(Sciences pour la communication, 23)
6. Умбаров Н., Ҳамроқулов Г. Ҳозирги замон француз тили лексикологияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. 104 б.

Шукурова Р., Исламова О. Анализ сложных слов с дефисом во французском языке.

В этой статье рассмотрены некоторые особенности сложных слов, которые пишутся с дефисом во французском языке. В частности, присущие им грамматические, лексические и семантические особенности помогают различать парадигматические отношения между такими словами. Также в статье проанализирована структурная специфика составных слов, которые пишутся через дефис.

Shukurova R., Islamova O. The analysis of compound words with hyphen in French.

This article will discuss some of the features of complex words that are written with a hyphen in French. In particular, their inherent grammatical, lexical, and semantic features help distinguish the paradigmatic relationships between such words. The article also analyzes the structural specifics of compound words that are written with a hyphen.